

ACTA UNIVERSITATIS DEBRECENIENSIS
SERIES HISTORICA LXXI.

A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai

Főszerkesztő:
BÁRÁNY ATTILA

ACTA UNIVERSITATIS
DEBRECENIENSIS
SERIES HISTORICA LXXI.

TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

XXVII.

A Debreceni Egyetem
Történelmi Intézetének kiadványa

SZERKESZTETTE:
BÁRÁNY ATTILA

Debreceni Egyetem, Debrecen

2019

A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETE KIADÁSA

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Barta János (Debreceni Egyetem)
Forisek Péter (Debreceni Egyetem)
Gheorghe Gorun (Partium Egyetem, Nagyvárad)
Kónya Péter (Prešovská Univerzita, Prešov)
Manfred Jatzlauk (Universität Rostock, Rostock)
Orosz István (Debreceni Egyetem)
Pál Judit (Babes-Bolyai Egyetem, Kolozsvár-Cluj)
† Papp Imre (Debreceni Egyetem)
Papp Klára (Debreceni Egyetem)
Püski Levente (Debreceni Egyetem)
Rüsz-Fogarasi Enikő (Babes-Bolyai Egyetem, Kolozsvár-Cluj)
Sipos Gábor (Református Egyházkerületi Levéltár, Kolozsvár-Cluj)

Lektorálták:

A Debreceni Egyetem Történelmi Intézet oktatói

Technikai szerkesztő:

LAPIS-LOVAS ANETT CSILLA
Járom Kulturális Egyesület

A kötet kiadását támogatta:

a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete,
a Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

ISSN 1217-4602 Történelmi Tanulmányok
ISSN 0418-4556 Acta Univ. Debr. Ser. Hist.

Online: http://real-j.mtak.hu/view/journal/T=F6rt=E9neti_Tanulm=E1nyok.html
<https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=3254>

© Debreceni Egyetem Történelmi Intézete
© Szerzők

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

FORISEK PÉTER	
Görög szümposzionok – makedón tivornyák.	
III. Alexandrosz makedón király ivászatai	6
TAKÁCS LEVENTE	
Földmérés és integráció a római hódítás után.	16
KAPI PÉTER	
<i>A De chorographia</i> druidái.	27
CSÍZY KATALIN	
<i>A philanthrópia</i> mint az európai identitás egyik meghatározó fogalma	45
GYÖNGYÖSSY MÁRTON	
Nemesfémtermelés és pénzverés a Hunyadiak árnyékában	55
DANCS GYÖRGY	
Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon	74
BEBES ÁRPÁD	
Szekfű Gyula magyarságról alkotott elképzelésének problematikái	95
KALLÓ OLGA BORBÁLA	
Egy holokauszt-túlélő személyes sorsa: Dr. Nyiszli Miklós élete	107
FÓRIS ÁKOS	
Magyar gazdasági törekvések a megszállt szovjet területeken.	123
DEBRECZENI MÁRK	
Elhalasztott, elmaradt és csonka olimpiák története.	140

Dancs György

Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon

Az 1831-es kolerajárvánnyal jelentős méretű szakirodalom foglalkozik járvány-, orvos- és kórtörténeti, demográfiai aspektusból is. Ezeknek a kutatásoknak a jelentős része azonban a betegség Magyarországon történő megjelenésétől, illetve országos járvánnyá alakulásától vizsgálja a történéseket. A járvány elleni küzdelem megítélését elsősorban annak végső sikertelensége határozza meg. A megbetegedések száma meghaladta a félmilliót, a halálozásoké pedig elérte a közel negyedmilliót. Általános vélekedés volt, hogy a kolerajárvány elleni védekezés során számos területen, több ízben fejetlenséget lehetett tapasztalni. Nehezen lehetett értelmezni, pontosan ki, milyen szerepkörben és milyen felhatalmazással intézkedik a kór terjedésének megakadályozásában. Már a korabeli vezető személyiségek is rendszerszintű kritikát fogalmaztak meg. Széchenyi Wesselényinek írt levelében így fogalmaz: „*a machina ügyetlen formája mindennap szembetűn, midőn a p.o. kancellária verest, a Helytartótanács kéket parancsol és a viceispán nem tesz semmit.*”¹ A járvány elleni védekezési eljárásokat azonban a központi és helyi intézkedések szempontjából tekintve is több szakaszra oszthatjuk.

A korai védekezést a Magyar Királyi Helytartótanács által létrehozott szervezeti struktúra, a járvány kezdeti szakaszában meghozott óvintézkedések, a vármegyei intézkedések összehangolásában, felügyeletében rendkívül fontos szerepet játszó, a galíciai határszélre kiküldött királyi biztosok tevékenysége határozta meg. Ez a szakasz elkülöníthető a járvány elleni védekezés második időszakától, amely jóval az első biztosok rendeleti úton történő visszahívása, az 1831 júniusától jelentkező súlyos megbetegedési hullám hatására bontakozott ki. A két periódus több szempontból élesen nem elválasztható, de szükségszerű azoknak külön történő elemzése, ha árnyalni akarjuk az első kolerajárvánnyal szembeni védekezés értékelését. Munkámmal ezen eddig kevésbé kutatott és feltárt kezdeti szakaszát kívánom bemutatni a járvány elleni küzdelemnek. A központi utasítások és rendeletek, a lokális védekezés gyakorlati feladatait irányító vármegyei intézkedések, az ezek között kulcsszerepet játszó királyi biztosok tevékenysége, illetve a közöttük létrejött kommunikációs tér feltárja számunkra, hogy milyen módon zajlott a járvány elleni véde-

1 Gr. Széchenyi István levelei. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából összegyűjtötte, életrajzzal és jegyzetekkel ellátta Majláth Béla. Budapest, 1889. 149.

kezés és hatottak egymásra a szereplők a döntések meghozatalában. A kutatás főként elsődleges korabeli levéltári forrásokra épül, amelyek a Magyar Királyi Helytartótanács, a királyi biztosok, a vármegyék kolera-bizottsági jegyzőkönyveinek irataiból állnak.

A kolerajárvány Magyarország határait a történelem során először 1830 végén fenyegette. A betegség a Gangesz folyó torkolatvidékéről kiindulva a 19. század első felében szinte egész Ázsiában elterjedt és innen jutott el Európa belső területeire az orosz birodalmon keresztül. A kolera megjelenése Európában összefügg a lengyelek Oroszországgal szembeni felkelésével, amely 1830 novemberében kezdődött. Metternich 1830. december 5-i, a császárhoz intézett jelentésében arra utalt, hogy a lengyel felkelésre orosz csapatok érkeznek majd, amely miatt Galíciába erősítést kell küldeni. A felkelés sikere nem bizonyult tartósnak. 1831 februárjában megindult a cári seregek ellentámadása. Százhuszezer orosz katona lépte át a határt, velük szemben alig negyvenezer fős lengyel haderő állt.² A Habsburg Birodalomhoz tartozó Galícia tartomány Oroszországgal határos területein csakhamar megbetegedések jelentkeztek 1831 tavaszán. A leginkább elfogadott, hogy a lengyelországi felkelés leverésére vezényelt orosz katonaság volt a felelős a járványos megbetegedések kialakulásáért.³

A Habsburg Birodalom már a Magyarországot közvetlenül fenyegető időszak kezdete előtt is tett fontos intézkedéseket Galíciában. A járványok elleni védekezés alapjául mindenekelőtt az 1770-ben kiadott, majd többször kiegészített Generale Normativum szolgált, amely a korábbi járványok, elsősorban a pestis elleni védekezési eljárások tapasztalataira épült. A császár 1830 októberében Moszkvába utazott, hogy személyesen győződjön meg a koleraveszély okozta helyzetről, a járvány elleni védekezés teljesítéséről. Ekkor Moszkvát körben katonai kordonnal zárták el, ezeken pedig csak négy helyen lehetett ki-, illetve bemenni, mindegyiknél vesztglő intézeteket állítottak fel.⁴ November 2-án a császár elrendelte, hogy az Udvari Kancellária, a Magyar Királyi és az Erdélyi Királyi Udvari Kancellária, az Udvari Haditanács, a Bécsi Orvosi Kar tagjaiból egy különleges bizottságot hozzanak létre, melytől a betegségről szóló tanácskozást és célirányos védekezési eljárások javaslatát kérte kidolgozni.⁵ A Magyar Királyi Helytartótanács, a Királyi Kamara és a

2 Palotás Emil: Az orosz birodalom. In: *19. századi egyetemes történelem 1789–1914. Európa és az Európán kívüli országok*. Szerk.: Vadász Sándor. Budapest, 2011. 387.

3 Horváth Gyula: A pesti kolera-lázadás 1831-ben. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 10. Szerk.: Némethy Károly – Bodó Jusztin. Budapest, 1943. 219.

4 *Hazai s Külföldi Tudósítások* (1830. november 7.) 37. sz. 291.

5 *Hazai s Külföldi Tudósítások* (1830. november 13.) 39. sz. 305–306.

Főhadserég-parancsnokság tagjaiból egy bizottság jött létre a helyzet kezelésére. A nádor elnökle mellett a testület fő tanácsadója, orvosi kérdésekben feje, Lenhossék Mihály országos főorvos volt.⁶

A betegség 1830 őszére Oroszország jelentős részén elterjedt. Moszkvában 1830. október végére a megbetegedtek száma 3029 fő, közülük 1483 fő a betegségben meghalt, 1259 fő pedig akkor aktív betegként orvosi ellátásban részesült, 287 fő pedig már meggyógyult a betegségből.⁷ A betegség tüneteiről, lefolyásáról ugyan voltak ismereteik, de a betegség okozójáról, gyógykezeléséről nem. Oroszországban huszonötezer rubel jutalmat ajánlottak fel, annak az orvosnak, aki megfelelő leírással szolgál a terjedés módjáról, a megfelelő preventív intézkedésekről, a használható gyógyítási módokról és gyógyszerekről. A felhívás szerint erre orosz, német, magyar, angol, francia, svéd, dán és olasz orvosokat is felszólítottak. Az orvosok értekezésüket orosz, latin, német, angol, francia vagy olasz nyelven is benyújthatták.

1830. december 18-án a tarnopoli határ szélénél fekvő Szatanov (Szataniv, Sataniv) városban és a Podóliai Kormányzóság más helységeiben is jelentkezett a betegség. A galíciai kormányzók és a Tarnopoli (Ternopol, Ternopil) Kerület elöljárója rendeletet adott ki, hogy a betegség Galíciára való átterjedését megakadályozzák.⁸ Szatanovban jelentős számú megbetegedés történt, és naponta 12–15 halálos áldozatot követelt, míg a várossal határos galíciai Kalaharóvka (Kałakoróvka, Kalaharivka) városban is megjelent a kolera. A galíciai kormányzók nemcsak itt, hanem Besszarábia és Bukovina irányába is intézkedéseket tett a kontumácia, vagyis vesztegzár fenntartására. Ennek ellenőrzésére a határvonalon őrizetet rendeltek ki.

A Magyar Királyi Helytartótanács 1830. december 21-én a vármegegyéknek kiküldte a 34092/1830. számú királyi rendeletet, amely ismertette a védekezés alapvető rendszabályait az „egészségre ügyelő” hivataloknak. A tájékoztató és utasító rendeleteket Lenhossék Mihály országos főorvos javaslatára dolgozták ki.⁹ Az 1830. december 22-én kiadott rendelet értelmében felállították az egészségre ügyelő kiküldöttséget. Utasításokat küldtek a szükséges intézkedésekről a hivatalok számára, a veszteglő intézetek gondviseléséről, a levelek füstöléséről, ezen kívül

6 Gecsei Lajos: *Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban*. Békéscsaba, 1985. 12.

7 *Magyar Kurir* 44. évf. (1830. november 19.) 41. sz. 328.

8 *Magyar Kurir* 45. évf. (1831. január 14.) 4. sz. 32.

9 Valló István: Az 1831. évi kolera története Győrött. *Győri Szemle* (szerk.: Valló István) 1. évf. 1930. 34.

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

a kolerás helyen munkálkodó orvosoknak és polgári biztosoknak szánt betartandó rendelkezésekről.

A Helytartótanács utasítására Lenhossék Mihály országos főorvos már 1830. december 23-án összehívta a pesti egyetem orvoskari tantesületét, és a kolerával kapcsolatos közös véleményt fogalmaztak meg. A fő megállapítások között szerepelt, hogy a kolera fertőző betegség, amely emberi érintkezéssel, levegővel, állatok és bizonyos tárgyak közvetítésével terjedhet. A betegségnek ezt a jellemzőjét a bécsi, francia, és angol orvosoknál jóval hamarabb mondták ki.¹⁰ A császári udvar azonban inkább a bécsi orvosok megállapítását fogadta el, mely szerint a betegség nem fertőző.

A határ Galícia felőli lezárása 1830. december 28-án következett be. A Helytartótanács 1831. január 3-án a galíciai és erdélyi határszélre – amely terület a leginkább fenyegetett volt – két királyi biztost jelölt ki, akiket a legfontosabb szükséges óvintézkedések elrendelésére teljes hatalommal ruháztak fel. A Trencséntől Ung vármegyéig terjedő határszélre gróf Majláth Antal, a Bereg vármegyétől Brassóig terjedő határszakaszra pedig báró Perényi Zsigmond került, akiknek a feladata a rendelkezések érvényesítése és ellenőrzése volt.

1831. január elején Szatanov közelében, a Galícia szélén fekvő Golenyiscsevo (Holenyiscseve) orosz faluban huszonnégy óra alatt tizenöt személy halt meg a betegségben. Mivel Guszjatyin (Huszjatyin) galíciai végvárosban is hat beteg elhunyt kolerában, az „egészségre és bátorságra” ügyelő rendelkezéseket tettek, és Oroszország felől az áruk, a személyek mozgását felfüggesztették. A tudósítások alapján Podóliában és Volhíniában az „epekórság”, kivált Berdicsev (Berdicsiv) városban terjedt el, így szükségessé vált, hogy Galícia Oroszországgal való érintkezését Brodyn (Brodi) keresztül is elzárják, oda is veszteglő intézetet állítottak fel. Előre elhatározták, ha a betegség Galiciában még tovább terjedne – mivel Magyarország határait Galícia felé természeti adottsága miatt nehezen lehet elzárni –, a Kárpátok lábainál, még a galíciai oldalon egy katonai kordont állítanak fel. Besszarábiában tovább terjedt a betegség, a Prut folyó vonalára öröket rendeltek, és a moldvai átkelőhelyek mindegyikét – kivéve Szkuljanit (Sculeni) és Lipkanit (Lipcani) – lezárták. Az Oroszországból jövő embereket válogatás nélkül tizennégy napi karantén alá helyezték. A besszarábiai határon fekvő Huszvárosból (Husch, Huși) azt jelentették, hogy a város külső részén egy házban három hét alatt öt fő meghalt. A há-

10 Rigler Gusztáv: A magyar orvosok véleménye és gyógyításmódja az 1831.-i (első) cholera alkalmával. *Orvosi Hetilap*. 1911, 55. évf., 49. sz. 898.

zat és az egész külvárost elzárták, viszont ezen túlmenően egész Moldva viszonylag jó egészségügyi helyzetben volt.¹¹

A Bereg vármegyei kolera ügyében kirendelt állandó kiküldöttség (permanens deputáció) első feladata a Galíciát és Bereg vármegyét összekötő utak számbavétele volt.¹² A Helytartótanács 1830. december 28-i 33297. számú rendeletének következtében az 1910-es számú határozat szerint a Bereg megyéből a galíciai tartományba vezető minden szekérútnak és gyalogösvénynek őrizet alá kellett kerülnie. Ezekről az utakról összeírást és térképet kellett készíteni, illetve a Helytartótanács számára azokat elküldeni. A Galíciából bejövő árukkal és utasokkal nem érintkezhetett senki, akik mégis kapcsolatba kerültek ottani tárgyakkal vagy személyekkel, azok számára huszonegy nap elzárást rendeltek el.¹³ A hegyeken keresztül vezető főútvonalakon kívüli mellékutakról nem rendelkeztek pontos nyilvántartással, mivel a gyalogos és szekérutak folyamatosan változtak az idők alatt, ezért szükségesnek látták az egész határvonal bejárását, hogy a Galíciába vezető pontos útvonalak leírását el tudják készíteni. Azok a helységek, melyek a határvonalhoz közel voltak, egymástól és a határtól való pontos távolságokkal együtt kerültek nyilvántartásba. A helységekben azokat az épületeket is összeírták, amelyek veszteglő háznak alkalmasak lehetnek. A feladat elvégzésére Bay György főszolgabíró és Külley Dániel földmérőt neveztek ki.¹⁴ Máramaros vármegye szélétől Ung vármegye szélég terjedő szakasz leírását és térképét elkészítették, a megyét körülvevő határvonal huszonhatezer öltre terjedt ki. Az összeírásba az adott távolság megtételéhez szükséges időt is feltüntették.¹⁵

A Vereckére (Verecki, Vorota) kirendelt főszolgabírónak megparancsolták, hogy Perényi Zsigmond királyi biztos Lembergől (Lwów, Lvov, Lviv) történő visszatéréséig lezárva kell tartani a települést, az átkelést pedig szüneteltetni. A mellékutakat fákkal torlaszoltatták el, hogy azokon se járhassanak az emberek. A Galíciába vezető utakra állandó őrséget állítottak. A lelkipásztorokat felszólították, hogy a lakosságot az intézkedések és rendeletek pontos betartására buzdítsák és azoknak végrehajtását segítsék elő. A helyi szolgabírónak megparancsolták, hogy büntetés terhe miatt a helyi lakosok semmilyen szökevényt, más tartományból

11 *Hazai s Külföldi Tudósítások.* (1831. január 22.) 7. sz. 49–50.

12 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL). P538, 18. csomó, 42. tétel, 18.

13 KTÁL F. 10, O.2, Od. zb.1390. 6.

14 KTÁL F.10, O.2, Od.zb. 1390. 7.

15 KTÁL F.10, O.2, Od.zb. 1390. 21.

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

való kóborló embereket ne fogadjanak be, őket a korábbiak szerint Vereckére szállítva szoros őrizet alá kellett venni.¹⁶ 1831 januárja folyamán Galíciában is növekedett a betegek száma, azonban csak két kerületben, Oroszország szomszédságában a Csorkovi (Czorków, Csorkiv) és a Tarnopoli kerületben történtek megbetegedések, az előbbiben öt, az utóbbiban négy helységben.

Még a járvány fenyegetésének kezdeti időszakában a magyarországi orvostársadalom is kereste a betegség jellemzőit, a lehetséges gyógymódokat. Már 1830 novemberében kiküldték Oroszországba Spausta Ferenc törvényszéki orvost, Zhuber Antal és Olexik Pál kórházi orvosokat, akik a boncolásokon és a helyszíneken folytatott megfigyeléseik alapján jelentéseket készítettek. Verzár Emánuel és Cziegler József a Helytartótanács intézkedései miatt azonban csak 1831 tavaszán utazhattak Galíciába a kolera tanulmányozására.¹⁷ Zágoni Ajtay Barra István orvos „*Epekórság (cholera morbus)*” címmel Pesten jelentette meg munkáját, majd Lenhossék Mihály országos főorvos is „*Rövid észrevételek a keletindiai Choleráról*” címmel írt értekezést a témában.¹⁸

Perényi Zsigmond Bereg vármegyét kötelezte 1831 januárjában, hogy a megyei tisztek a betegség állapotáról minden tizedik napon számára jelentést küldjenek. A későbbi intézkedései szerint a királyi biztos és a vármegyék közötti hivatalos leveleknek akadály és késedelem nélkül kellett közlekedniük, ezért lovas katonákat kellett egymástól megfelelő távolságra felállítani. A Vereckére rendelt esküdtnak és biztosnak az öröket minden nap ellenőriznie kellett, róluk jegyzéket kellett készíteni. Az előző években a rossz termés miatt a lakosság élelemmel való ellátottságát fel kellett mérni. Az Ungvárról Munkácson keresztül Veresmartra (Rothberg, Roşia), illetve Máramarosba vezető postaút mellett fekvő települések lakosainak összeírását végezték el. Elhatározták, hogy ha nem lehet megfelelő számú őrséggel felállítani az elzáró kordont, akkor a járások déli területeinek magyarlakta településiből kell öröket állítani. A polgári őrséget tehát a vármegyéknek kellett biztosítaniuk. A nemesek és honoráciorok maguk helyett – saját költségükre – más személyt is kiállíthattak. Az öröknek fel kellett esküdniük, hogy csak a rendelésnek megfelelően járnak el, az őrhelyüket semmiképp el nem hagyhatják, és még ha a váltás nem érkezne meg, akkor is a helyükön kell maradniuk.¹⁹

16 KTÁL F.10, O.2, Od.zb. 1390. 7.

17 Bálint Nagy István: Az első cholerajárvány története és gyógymódja. *Orvosi Hetilap*. 1931, 75. évf., 52. sz. 1233.

18 *Hazai s Külföldi Tudósítások*. (1831. február 5.) 11. sz. 81.

19 MNL OL, P538, 18. csomó, 42. tétel, 1.

Amennyiben megszegték az esküjüket, akkor huszonnégy botütésre ítélték az öröket.²⁰

Az írni-olvasni tudó nemes és nemtelen személyeket is számba kellett venni, feltüntetve, hogy ki milyen nyelven ért. Az orvosok és seborvosok nyolcnaponként kötelesek voltak a körzetüket bejárni. Melléjük egy-egy hajdú kirendelését is szükségesnek látták. A munkácsi járás vercekei vidékén, amely leginkább veszélyeztetett volt, két orvos teljesített szolgálatot, melyet kevésnek láttak, így Nagy Károly seborvost is ide rendelték. A három orvosnak kötelessége volt a királyi biztosnak vagy a mellé rendelt dirigens orvosnak, ezen felül pedig a vármegye kolera ügyében létrejött állandó kiküldöttség elölülőjének jelentést készíteni a munkájukról, a betegekről. A hegyvidéki lakosság a beszámolók szerint nem fogadta el az orvosi utasításokat, a gyógyszereket nem alkalmazta az előírások szerint. Szükségesnek vélték további orvosok kirendelését, melynek kieszközlését elsősorban a királyi biztostól remélték. Sztankó János Bereg megyei főorvos számára utasításba adták, hogy készítsen a betegségről egy leírást, és elsősorban rendelkezzen – a megyei körülményekhez igazítva – a veszteglő intézet felállítására, kitérve arra, hol legyen, milyen személyek szükségesek a működéshez, számukra milyen feladatot kell adni. Sztankó a pesti egyetem orvosi karán szerzett diplomát 1808-ban, 1831-ben lett Bereg vármegyei tiszti főorvos.²¹ A királyi biztos elküldte neki a korábbi, 1766-os, 1777-es és 1830-as rendszabásokat is. Az előző évi áradások, a nagy szárazság, ezáltal a rossz termés nehéz helyzetbe hozta a déli területeket is. A megye lakosai kénytelenek voltak más megyéből hozzájutni a gabonához. Az örök fizetését a királyi kincstárból kívánták fedezni azzal az érveléssel, hogy azok tevékenysége nemcsak a vármegye, hanem az egész ország javát szolgálja. Véleményük szerint a kordon védőit hasonló módon kell kezelni, mint az ország határszélén katonai szolgálatot teljesítőket. A királyi biztos a vármegyei pénztár fizetésektelenségét ugyan elismerte, azonban arra felhatalmazást nem kapott, hogy a királyi kincstárból fizessen, ezért felsőbb rendelést kért az ügyben. A királyi biztost kérték meg továbbá, hogy keresse fel a Munkácsi Egyházmegye püspökét a lakosság böjt alóli feloldozására, de ezt Perényi nem tartotta a kötelességébe eső feladatnak.

1831. január 14-én Ung vármegye koleraügyi állandó kiküldöttsége is tanácskozást tartott. Majláth Antal királyi biztos két alapvető szem-

20 KTÁL F.674, O.7, Od.zb. 85. 5.

21 *Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára.* Összeállította: Dr. Benda Mária – Dr. Fedinecz Sándor – Dr. Kállai Gyuláné – Polónyi Margit. Budapest–Beregszász, 1996. 7.

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

pontot határozott meg: egyrészt minden lehetséges eszközzel akadályozzák meg a betegség bejutását, másrészt a betegség megjelenése esetén is fékezzék meg a tovább terjedését. Az első pont teljesítése érdekében minden kereskedés megszüntetését, a szekérutak, a gyalogos ösvények fával történő eltorlaszolását tervezték. Egyedül az uzsoki út maradt meg a szabad járás lehetőségével. Ezen az úton viszont semmilyen állatot, árut nem engedhettek be, kivéve a galíciai kormányzástól kapott úti levelekkel utazókat, akik bizonyítottan nem fertőzött területről jöttek.²² A vármegye kérte a királyi biztost, hogy az Uzsokkal összeköttetésben lévő Turka városban a Galíciai Kormányzóság jelöljön ki egy biztost, aki a kiadott úti leveleket ellenőrizni fogja. A karantén alá vett személyek eltartása az ungi királyi uradalomra bízta. A feladatok elvégzésre Pribék Antal alszolgabírórt kérték fel, mellé segédeket is kijelöltek. Számára addig kellett a szolgálatot teljesíteni, ameddig a királyi biztostól vagy a vármegyei kiküldöttségtől más utasítást nem kap.²³ A Helytartótanács 182-es számú rendelkezésének leírása szerint a betegség szempontjából gyanús halottakat azonnal jelenteni kellett, addig míg orvos nem vizsgálta, eltemetni sem volt szabad. Azokat a helységeket, ahol ilyen esetek történtek azonnal elzárás alá kellett venni, amely a betegség, illetve halálesetek vizsgálatának lefolyásáig fennállt.²⁴

1831. január 24-én Lembergben egy tanácskozás jött létre Magyarország és a Galíciai Tartomány között. A jelenlevők a Magyar Királyság részéről Majláth Antal, a Helytartótanács tanácsosa és Zemplén vármegye főispánja, Báró Perényi Zsigmond tanácsos, a helytartói biztosság aligazgatója, a Galíciai Kormányzóság részéről Stutterheim Alvizius, Cs.K. valóságos tanácsos és a Osztrák Császári Lipót-rend lovagja, Neuhauser Ferenc, Cs.K. guberniális tanácsos és országos főorvos, Reitzenheim Wilhelm, Bobovszki József, Popper József Cs.K. guberniális tanácsosok.²⁵

A királyi biztosok előterjesztették, hogy az 1770-ben kiadott „normális rendelés” legyen az egészség megőrzésére nézve általánosan használt rendelkezés. Az elzárás előtt a kolerával megfertőződött területek közelében lévő helységek lakosai is érintkezésbe kerülhettek más helységek lakosaival, ezért azokat egy úgynevezett „más típusú” elzárás alá kívánták venni, amellyel a kereskedést és a szabad járást Magyarország felé szüneteltetnék. Ennek szükségszerűségéről azonban nem nyertek

22 KTÁL, F.10, O. 2, Od. zb. 1391. 16.

23 KTÁL, F.10, O. 2, Od. zb. 1391. 17.

24 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1391. 18.

25 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1390. 14.

teljes bizonyosságot. A másodrendű kordonra megfelelő katonai erő nem volt bevethető, másrészt a felsőbb helyről engedélyt kellett erre kérni. A pestisre vonatkozó „normális rendelkezés” pedig csak arról határozott, hogy a fertőzött helységek legyenek elzárva.

A tervezett másodrendű kordon lehetséges felállítása előtt minden Magyarországra beutazónak megtiltották a belépést, főként azoknak, akik a kormányzékktől kaptak útlevelet, és egészségükről szóló igazolást nem kaptak. Ez utóbbinak tartalmaznia kellett indulásuk helyét, illetve annak betegségtől való mentességét, valamint azt is, hogy átutazása során sehol sem ment át betegséggel fertőzött területen, amelyet a helyben lévő előjárók aláírásukkal hitelesítettek. Az útlevél meghatározott, rövid időre szólhatott. Minden félre eső helynek, amelyben járt, szerepelnie kellett az okmányban. A harmincadvám tisztviselői az utazásra rendelt időre az útlevelekre feljegyezték, hogy semmi akadályát nem látják a további utazásnak. Áru csak akkor jöhetett be Magyarország területére, ha igazolni lehetett, pontosan honnan származott. Ez egyszerre jelentette készítésének helyét, illetve szállításának útvonalát.

Január 15-én minden Magyarországgal határos kerület hivatalainak engedélyezték úti levelek kiadását, amit a határszélen lakozó galíciai lakosoknak utazásra és kereskedés céljából kiadhattak, megkönnyítve ezzel, hogy ne a kormányzékhez kelljen fordulni. Ez rengeteg időt vett volna igénybe, amely idő alatt a betegség az adott területen fel is léphetett, így a kiadott okmány érvényét veszítette volna. A kerületi hivatalok passzusai így használhatóbbak voltak a guberniális úti leveleknél.

Az úti leveleket minden helységek előjáróinak érvényesíteni kellett. Akadályként merült fel, hogy a hivatali helyek nem mindenhol a főút mellett voltak, sőt sok helyen nem találtak olyan megbízható személyeket, akik ezeket az okmányokat kezelni tudták. Elégségesnek vélték annak csak minden második vagy harmadik állomáshelyen történő ellenőrzését. Ezeket a kerületi hivatalok jelölhették ki, mivel ők ismerték a legjobban a körülményeket.

Az áruk kivitelével kapcsolatban a tanácskozás guberniális tagjainak nem volt semmi ellenvetése. Oroszországból, Moszkvából jött tájékoztatás szerint ott tényként kezelték, hogy a különböző tárgyakról is megtörténhet a fertőzés. Felterjesztést kezdeményeztek, hogy az erről szóló rendelkezést változtassák meg.

A királyi biztosok kérték, hogy őket a galíciai részről a betegség terjedésének megakadályozását célzó minden intézkedésről tájékoztassák, hasonlóképpen ők is átadnak minden rendelkezést erről. Ennek semmilyen

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

akadályát nem látták, ezért eldöntötték, hogy ezentúl ezt teljesíteni fogják.

Gróf Majláth Antal Ungvárra, báró Perényi Zsigmond királyi biztos pedig Máramarosszigetre (Sighetu Marmației) tervezte áttenni székhelyét, mivel a kolera az ezekhez a területekhez közel lévő Csorkovi Kerületben jelentkezett, így a veszélyhelyzet is fokozottabban fennállt. Minden hozzájuk rendelt levelet mind a kormányzók, mind a kerületi hivatalok felől Uzsok és Körösmező (Jaszina) felé irányították. Mindkét részről rendelkeztek, hogy a kölcsönös érintkezést könnyebbé tegyék. A tanácskozáson azt is előterjesztették, hogy Majláth Antal királyi biztos fennhatósága alá Ung, Zemplén, Sáros, Szepes, Liptó, Árva és Trencsén vármegye, míg Perényi Zsigmond királyi biztoshoz Máramaros és Bereg vármegye kerül.²⁶

A kerületi hivatalok – a Helytartótanács január 4-én kiadott 1071. számú rendelkezése alapján – értesítést kaptak a királyi biztosok feladatairól, illetve, hogy a jelentéseiket pontosan kinek címezzék. A kormányzók szavát adta, hogy igyekszik mindent megtenni, hogy a tudósítások minél hamarabb és megfelelő módon az szükséges helyekre eljussanak.

A királyi biztosok előterjesztése alapján Körösmezőn a levelek megfüstölésére szükséges rendelkezéseket megtették. A levelezés Magyarország felé a keleti részről csak két útvonalon történhetett. A sztanyiszlavi (Stanislau, Sztaniszlav, Ivano-Frankivszk) területről minden levél Körösmezőre került, vagy pedig Lemberg felé. Az ide érkező leveleket a szükséges módon megtisztították. A levélfüstölésre szükséges szerekről, eszközökről és azoknak előkészítéséről rendelkezést adtak ki.

Az 1770-es rendelkezés alapján a királyi biztosok elrendelték, hogy a veszteglő házban második fokon huszonnyolc, a harmadik fokon negyvenkettő nap veszteglés szükséges. Erről a Galíciai Kormányzóságot is értesítették. A kormányzók részéről kifogásolták, hogy nem a pestisre szóló 1770-es rendelkezés, hanem az 1785-ös érvényes ebben a helyzetben. A galíciai részről a veszteglési idő csak tíz és húsz napra lett meghatározva.²⁷

A királyi biztosok minden utazóra, aki Magyarországra jött, az úti levelek mellett a magyarországi törvények alkalmazását terjesztették ki. A galíciai határszélen lakókra nézve – a szambori (Sambor, Szambir) kerülettől Volócig (Volovec) terjedő területig – Reitzenheim guberniális tanácsos javaslata volt, hogy élelem vásárlása érdekében kért úti levelet csak huszonnégy órára adják ki. A királyi biztosok beszámoltak arról, hogy

26 KTÁL, F.10, O.2, Od.zb. 1390. 17.

27 KTÁL, F.10, O.2, Od.zb. 1390. 18.

több magyarországi vármegye azt rendelte el, hogy rövid időre Galíciából senkit ne engedjenek be, akiknek nincs útlevele. Ez ellen többen kifogást tettek, a szőlővásárlás megcsappanása miatt. Meggyőződésük volt, hogy az élelmiszer vásárlása nem állhat meg. Az ország szélső részei nem megfelelően voltak ellátottak élelemben, az itt élő lakosság aggódott emiatt. A huszonnégy óráig tartó úti levelet a legtöbben kevésnek tartották az élelmiszerek beszerzésére. A határszéleken lévő uradalmi biztosokban sem bíztak teljesen, úgy vélték olyanoknak is adhatnak úti levelet, akik azzal visszaélve az ország belső területei felé a betegséget elterjeszthetik. A huszonnégy órát azért is rövidnek látták, mert egy-egy vármegyébe csak egy helyre lehet bemenni, és a határszélen lévők is csak ezt az utat használhatták. Meghatározták az átkelésre alkalmas útvonalakat vármegyénként: Máramarosban Kőrösmező, Ungban Uzsok, Zemplénben Virava (Výrava, Virava), Sárosban Komárnok (Kormárnik), Szepesben Szepesófalú (Altendorf, Spišská Stará Ves); Árva, Liptó és Trencsén vármegyére vonatkozó passzus ekkor még nem volt. Mind a két fél egyetértésben határozott arról, hogy a határszélen élők a kerületi hivataloktól kérhetnek úti levelet.²⁸ A Magyarországról Galíciába utazóknak a megszokott módon lehetett úti levéllel utazni, az állomásokon keresztül okmányukat ellenőriztetni kellett, ha ez nem történt meg, akkor azokat az embereket a határvonaltól visszafordították.

Perényi királyi biztos Lembergől tett rendelkezései következtében az Alsóverecskénél lévő határőrizeti pontot megnyitották, a galíciai kormány által kiadott intézkedések szerint a közbeeső állomásokon vizsgálandó úti leveleket egészséges helységekből hozó személyek és azok portékái számára a ki- és bejövetelet engedélyezték. Verbiáson (Verebes, Verbjazs) egy úszató fürdő készítését és szolgálatba állítását rendelte el. Az örök ugyan a szolgálati helyükön az alapvető kötelességeiket teljesítették, de a minden feltételnek nem feleltek meg.

Bereg megye kolera ügyében létrehozott állandó kiküldöttsége a vereckei országút egy részének bezárását javasolta, mivel a kolera a legközelebb Bereg és Máramaros vármegyékhez jelent meg. Emiatt jelentős volt a megye részéről a félelem. Nem volt meggyőződve a területi adminisztráció arról sem, hogy a veszteglő épületek fenntartása többbe kerülne, mint a megyéből kiszállítandó termékek árából származó haszon. A szarvasmarha hajtása, a gyapjú és a nyersbőr behozása, amely a kereskedés legfontosabb részét képezte, már ezt megelőző években is meg volt tiltva a marhadögvész miatt. A vereckei harmincad hivatal összeírása alapján csekélynek vélték azt a jövedelmet, amely miatt kockáztatni lenne érde-

28 KTÁL, F.10, O.2, Od.zb. 1390. 19.

mes. Ezért a jelentős hasznot egyik fél számára sem hozó kereskedés betiltását támogatta. Ezekre az észrevételekre és előterjesztésekre a királyi biztos közölte meglátásait. Tisztázta, hogy a királyi biztosság megbízatása, a meghozott rendszabályok, illetve a megyei kiküldöttség kérései is a kolera Magyarországra történő minden lehetséges módjának megakadályozását célozta, azonban a korábbi tapasztalatok azt mutatták, hogy a teljes elzárás ellentétes hatást ér el. A pestisjárvány idején tapasztaltak alátámasztották a Helytartótanács rendelkezéseit, mely szerint a helyes felvigyázás mellett a vereckei határőrizeti állomást nyitva kell hagyni. A meggyőződése szerint az eltiltás a jelenlegi körülmények szerint nem szükséges, annak jelentős hasznát nem látja. Azt tervezte, hogy a környező passzust is fel fogja nyitni. A kerülő, kisebb erdei utakat, pedig ahol csak lehet, fákkal el kellett torlaszolni.²⁹

A tervek szerint Máramarosba a Sztriji (Stryj) Kerületből Vereckére rendelendő katonaságtól Vereckén, Munkácson és Dolhán (Dlhé, Dolgoe, Dovhe) keresztül kerültek volna el a tudósítások. Ennek érdekében Máramaros vármegyének Dolhán kellett volna felállítania egy lovas postaállomást. A királyi biztos szükségesnek tartotta, hogy Bereg megyének is bizonyos helyeken legyenek lovas katonái kiállítva, hogy a jelentések eljutása biztosabb legyen. Perényi Alsóvereckét, Polenát (Poljana) és Nyíresfalvát (Nyíresújfalú, Dunkovicja) ajánlotta erre a célra. Továbbá a kiküldöttség állandó székhelyének is Munkácsot javasolta, így a Galáciából, Vereckéről érkezendő tudósítások is hamarabb eljuthattak a kiküldöttséghez, illetve a királyi biztos is hamarabb közölhette a szükséges rendelkezéseket.³⁰ A vármegye nem látta jónak, hogy a kiküldöttség huzamosabb ideig Munkácson tartózkodjék. A megyei pénztár számvevői bizottságának azidőtájt is tartó vizsgálatára, továbbá az országos küldöttségeknek az operátumok ügyében következő évi országgyűlésre végzendő munka hátramaradására hivatkozott. Bár a megyék az 1831 őszi tervezett országgyűlésre elkészültek a javaslataikkal, azt a kormányzat mégis egy évvel elhalasztotta.³¹ Perényi a vármegye észrevételeit elfogadta és figyelembe is vette, azonban a jelentések gyorsaságának fontossága miatt ettől nem volt hajlandó eltekinteni. Megkérte a megyei kiküldöttséget, hogy ülését tizennégy nap elteltével tegye át Munkácsra. A vármegyét a szükséges rendelkezések célirányos megtételére, a vármegye munkálatainak a rendes és nemesi tagok, valamint a tisztségviselők kö-

29 KTÁL, F.10, O. 2, Od.zb. 1390. 21–23.

30 KTÁL, F.10, O.2, Od.zb. 1390. 23.

31 Völgyesi Orsolya: A kormányzat álláspontja az operátumok napirendre tűzésének kérdéséről (1830-1832). *Aetas*. 12. 4. sz., 1997. 46.

zötti megfelelő felosztására kérte, oly módon, hogy a közügyek ellátása hátrányt ne szenvedjen.

Bay György főszolgabíró a királyi biztosnak írt jelentésében a beregi Verhovina (Verchovina) feltérképezése után ismertette, hogy a galíciai határszél felé öt fő völgy vezet: a bukóci (Bukóc/Ungbükkös, Bukovcova, Bukivcovo), a latorcai (Latorica), a závadkai (Rákócziszállás, Zavadka), a felsőverecsei (Verchni Vorota) és vicsai (Vicsa-patak).³² A 6,5 mérföld hosszúságban elterülő völgyekben lévő helységektől a határszéleken keresztül vezető utakra, ösvényekre három felvigyázó kihelyezését irányozták elő Perekreszna (Pereháza, Perekresznij), Verbiás, Szkotárszka (Kisszolyva, Szkotarszke) helységekre. Az örök napi bére egy ezüst forint volt. Az összeírásokból az is kiderült, hogy az örök őrhelyei egymástól nagyobb távolságra vannak, mint azokat bejárni képesek lennének. Az őrhelyeket egymástól legfeljebb egy óra, gyalogosan könnyen bejárható távolságra kellett elhelyezni. Számukra földbe vájt és befedett kunyhókat készítettek. A kettő között még egy kisebb kunyhót emeltek, hogy az erdő viszontagságai között ott is menedéket lelhesse. A felvigyázóknak jegyzőkönyvet kellett vezetniük, és a határőrizeti pontra felállítandó veszteglő intézet fő tisztségviselőjének időről időre jelentést kellett tenniük, illetve tőle is kaptak utasításokat.

1831. február 3-ra a királyi biztos Munkácsra kérte Bereg vármegye kolera ügyében az állandó kiküldöttség tanácskozását összehívni. Perényi Lembergben történő tanácskozásai és ügyeinek intézése január 28-án ért véget, a munkácsi megbeszélésen ő maga is jelen kívánt lenni.³³ Döntést hoztak arról, hogy minden orvos és felvigyázó mellé az egyébként börtönöknél szolgálatot teljesítő hajdúkat tizenöt váltókrajcár napi bérrel alkalmazták. A hajdúk helyébe a rabok őrzésére erre alkalmas személyeket kellett fogadni. A királyi biztos az alispáni hivatal kötelességébe helyezte ezek végrehajtását.³⁴

A királyi biztos által megküldött *Javallat* (Projectum) a kóborlókra való kiemelt vigyázatra hívta fel a figyelmet, akikkel szemben elfogatási parancsot adott. A lakosságot is felszólították, hogy senkit ne fogadjanak be házukba.³⁵ A félre eső házakat, az erdőkben lévő kocsmákat gyakran ellenőrizni kellett. A Galícia vagy Bukovina felől érkezetteket letartóztatták, és huszonegy napig elzárva tartották. Ez idő alatt élelemmel való ellátásukról gondoskodni kellett. Miután letöltötték a veszteglési időt,

32 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1316. 24. (A Galícia felé vezető völgyek rajza)

33 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1392. 3.

34 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1317. 11.

35 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1391. 16.

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

a vétkük mértéke szerint és egészségi állapotuktól függően botütéssel is megbüntették őket. Hasonló határozatot fogadott el Ung vármegye koleraügyi kiküldöttsége is.³⁶ Január 14-én a Bereg vármegye beregszászi tanácskozásának döntése alapján, ha az ilyen személyeket elfogták, a határvonalon lévő Verbiásra, a veszteglő házba kellett kísérni. Velük szemben a továbbiakban a helyben lévő polgári biztos járt el az előírások szerint.³⁷

Perényi ekkor a teljes elzárást nem tartotta indokoltnak, de fontosnak látta, hogy annak helyét kijelöljék, és megfelelően előkészítsék. A veszteglő háznak egy görögkeleti parókus üresen álló házát látták megfelelőnek. A veszteglő intézetet az alsóvereckei országúton látta szükségesnek felállítani a királyi biztos. Ezen a területen, illetve a határszélen szolgálatra kirendelt katonaság, az akkor még Munkácson állomásozó egy tisztből, négy káplárból, egy dobosból és harminc közvitézből álló katonai egység volt. A katonaság eltartását február 1-ig Munkács városa látta el, mely ráfordítást a számadás benyújtását követően visszakaphattott. A napi kenyéradagok kérdésében – mivel helyben sem péket, de még kenyérsütéshez értő személyt sem találtak – a munkácsi és szentmiklósi (Beregszentmiklós/Szolyvaszentmiklós, Csinagyijevo, Csinagyijovo) uradalmak főintézőjével igyekeztek egyességre jutni.

A vármegyei kiküldöttség hangot adott annak a félelmének is, hogy zsidó kereskedők a használt ruhák adásvételével behozhatják a betegséget, ezért kérték, hogy azokat még érvényes úti levél felmutatásával se engedjék be. A királyi biztos erre azt válaszolta, hogy Galíciában kolerás betegséggel sújtott területen senkinek nem adhatnak úti levelet, sőt – a rendelkezések szerint – az ottani, a betegséggel sújtott településeket szorosán lezárták.

A Helytartótanács az 1479. szám alatti rendelete alapján Erdélyben a Moldva felőli határon katonai kordont állítottak fel. A Besszarábiában tomboló kolera Moldván keresztül Erdélybe és Magyarországra történő bejutásától így nem kellett tartani. Perényi mellé kijelölték Bugát Pál orvost. A Helytartótanács az éhínség fenyegetése miatt megtiltotta, hogy élelemként is használható termékekből pálinkát főzzenek. Erre a járási szolgabírók minden földesurat felszólítottak.

A lakosság egészségügyi állapotáról az orvosok folyamatosan jelentéseket küldtek, amelyek minden nap beszámoltak a betegekre és elhunytakra vonatkozó pontos vizsgálatok megállapításairól. 1831. február 3-án kelt végzésben a királyi biztos és a kirendelt állandó kiküldöttség is

36 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1316 16–17.

37 KTÁL, F.10, O.2, Od. zb. 1317. 12.

hatékonyak látta, hogyha a nagyobb városokban, községekben a lakosok megvizsgálását erre alkalmas személyek között felosztják. A kisebb helységeken a felügyezés a szolgabírónak volt kötelessége. A nagyobb településeket az illetékes járási tisztviselő útmutatása szerint és a felügyelete alatt tizedekre kellett felosztani, azokba kirendelt felelősöknek folyamatos vizsgálatokat kellett folytatniuk, ezekről pedig jelentést tenniük. A rendkívüli haláleseteket a legközelebbi tisztviselőnek és a kerületi orvosnak – büntetés terhe alatt – azonnal jelenteniük kellett, betartva a rendszabásokat az állandó kiküldöttséget is azonnal tájékoztatták. Az orvosok bérezését a következőkben állapították meg: naponta a főorvosnak kettő, a seborvosoknak egy forintot fizettek. Megkérték a királyi biztost, hogy ezen költségeket a királyi kincstárból térítsék meg. Miller katonai seborvos, aki Munkács várában teljesített szolgálatot, felajánlotta, hogy a várhoz közeli helységeken is ellátja az orvosi feladatokat. A felajánlását természetesen elfogadták, a felügyezése alá beosztották a településeket.³⁸

A fertőtlenítésre használt klórmész nem volt elegendő mennyiségben a patikákban. A királyi biztos rendelkezett, hogy Máramarosból, Husztról küldjenek. A vármegye a kirendelt polgári biztosok, orvosok, cselédek napi bérének a kifizetéséért a királyi biztoshoz folyamodott, hogy azt a királyi kincstárból fizessék. Az elmúlt évek nehéz körülményei miatt az adózó nép is nehéz helyzetben volt. Erre azonban nem volt felhatalmazása, de ígéretet tett annak felterjesztésére a Helytartótanácsához. A vesztégár felállítását, az oda kirendelt személyek, a határőrizetet teljesítő katonák fizetését viszont a királyi kincstárból fizették. 1831. február 12-én Piringen hadnagy parancsnoksága alatt harmincegy gyalogos katona lett kiküldve a határszélre. Ezekből elhelyeztek egy káplárt tizenöt legénnyel Verbiáson, egy másikat öt legénnyel a Beszkiden (Beszkid), ugyanennyi Timsoron (Lazi) és Bilaszovicán (Bagolyháza, Bilasovice, Bilaszovicja) tartózkodott. A feladatuk a rend fenntartása, a határzár felügyelete volt.³⁹

A Beregszász melletti Bulcsúban⁴⁰ Komjáthy Péter szolgabíró a leírások alapján elkészítette a levelek füstölésére szükséges eszközöket (serpenyő, fogóolló, lyuggató és kanál), amelyet Perényi saját maga is megvizsgált, jelenlétében ki is próbálták. Elrendelte, hogy azokat Verbiásra is készítsék el. A füstölésre alkalmas szerek a kén (büdöskösalétrom) és a gabonakorpa szolgált, amelynek beszerzéséhez szintén a királyi biztostól kértek utasítást.

38 KTÁL, F.10, O.2, Od.zb. 1390. 32.

39 Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye monográphiája*, II. k. Ungvár, 1881. 169.

40 Bulcsú település 1957-ben Beregszászhoz lett csatolva. Lásd: Sebestyén Zsolt: *Beregvidéki helységnevek*. In: *Névtani Értesítő* 25. Budapest, 2003, 61

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

Február 9-én a gyalogos katonaság megérkezett Vereckére. A lovas katonaság azonban egyébként is a megyében tartózkodott, így ez nem jelentett többlet terhet. A királyi biztos ekkor már Máramarosszigetre kérte a jelentéseket.⁴¹ Közreadta, hogy a jelentések szerint Galíciában a Tarnopoli Kerületben a betegség megszűnt, a Csotkovi Kerületben pedig sokkal kisebb mértékben jelentkezik. A Helytartótanács hozzá érkezett válasza alapján a munkácsi és az eperjesi megyés püspökségek a görög-katolikus hívek számára nemsokára bekövetkező negyven napos böjt alól a lakosságot feloldozták.

A Helytartótanáctól érkezett utasításokat orosz nyelvre lefordították húsz példányban, ahogy azt korábban elrendelték. A görögkatolikus espereshelyetteseknek átadták, rajtuk keresztül eljuttatva azt az oroszajkú papokhoz, egyházi közösségekhez, hogy a szószékről hirdessék ki a lakosságnak. Munkács, Borzsova (Nagyborzsova, Boršava, Borzsava), Bubuliska (Bubowitz, Babavesze), Alsóverecke alespereseinek négy-négy példányt, Jánosiba (Makkosjánosi, Ivanovka, Janosi) két példányt, Zloczky János alesperesnek egy példányt küldtek el. A megfelelő tájékoztatás szempontjából fontos volt, hogy a lakosság számára megfelelő módon és nyelvezettel adják át az információkat. A munkácsi parókus hangot adott azon problémájának, hogy sem orosz, sem román nyelven értik meg, ezért számára inkább magyar nyelven küldjék el.⁴²

A királyi biztos február 17-én elrendelte a fő- és seborvosok számára kiadott intézkedésben, hogy a felvigyázásuk és körzetük alá rendelt helységek listáját küldjék meg számára. A listán szereplő helységekben tartózkodó betegek állapotáról nyolc, de legfeljebb tíz naponként jelentést kellett tenniük az orvosoknak. A királyi biztos és az állandó kiküldöttség sürgős rendelkezései ellenére sok esetben az orvosi vizsgálatok több hétig is elhúzódtak. Perényi Máramarosszigetről az ugoicsai alispánnak írt levelében 1831. február 18-án határozottan megparancsolta, hogy Nagyszőlősön a hivatalos levelezés biztosítására akár egy állandó lovas katona legyen készenlétben, hogy haladék nélkül azonnal Máramarossziget felé Husztig, Beregszász felé pedig Csetfálváig vinni tudja. A levél vételének és elindításának pontos idejét a levél hátoldalára mindig fel kellett jegyezni.⁴³ Perényi későbbi levelében megköszöni az alispánnak a megfelelő és gyors intézkedést.

1831 tavaszán sokáig úgy tűnt, hogy a Galícia határáig eljutott koleraát sikerült kordában tartani. A kirendelt királyi biztosokat 1831. már-

41 KTÁL, F.10, O.2, Od.zb. 1390. 38.

42 KTÁL, F.10, O.2, Od.zb. 1323. 5.

43 KTÁL, F.674, O.12, Od.zb. 280. 1.

cius 16-án az udvar visszahívta.⁴⁴ 1831. március 29-én pedig a bécsi kormány feloldotta a galíciai határzárát. A döntés hátterében nemcsak az állhatott, hogy a kolera terjedése megtorpanni látszott, hanem az is, hogy a Habsburg Birodalomhoz tartozó itáliai területeken kirobbanó felkelések leveréséhez minden nélkülözhető ezredre szükség volt.⁴⁵ A Bereg vármegyei kiküldöttség 1831. március 30-án a veszély megszűnéséről tájékoztatta a Galícia határán felállított kordont. A segédorvosi heti vizsgálatokat szükségtelennek nyilvánították, csak a járási sebészorvosokat utasították arra, hogy a saját körzetükben tizenöt naponként a helységeket járják be és hivatalos jelentést tegyenek a királyi biztosnak és a megye főorvosának.

Áprilisban és májusban nem történtek megbetegedések Galíciában. Bár a királyi biztosokat már márciusban visszahívták, Perényi a feladatait még hetekig végezte. Május 5-én tájékoztatta Perényi a vármegyét, hogy a Helytartótanács döntése értelmében a védekezési intézkedések visszavonásra kerültek. Oroszországban a vesztegzárak és a házi karanténok eltörlésre kerültek. Az udvar olyan parancsot küldött számukra, hogy semmilyen különleges intézkedést nem kell tenni, ha a betegség jelentkezik, csak azok a szokásos rendelkezések lépnek életbe, melyek ilyen esetekben megszokottak. A Galíciával való kereskedelem teljes mértékben helyreállt. A vármegyék jelentési kötelezettsége továbbra is fennállt, ha jelentkezik a betegség. Ezzel együtt Perényi bejelentette, hogy királyi biztos szolgálatát befejezettnek tekinti.⁴⁶

A betegség azonban a Galíciai Kormányzók jelentése és a felsőbb parancsok szerint is a magyarországi területekhez közel, nevezetesen a Sztriji Kerületben is felütötte fejét. 1831. június 3-án küldték ki ismét a királyi biztosokat. Beregszászban június 2-án vészbizottságot hívtak össze a helyzet kezelésére. Az újból kirendelt királyi biztos a központi ülésen minden rendelkezést és védekező előkészületet visszaállított, amelyek korábban érvényben voltak. A fő- és seborvosoknak is utasítást adtak, hogy a körzetük alá rendelt helységekről szóló jelentéseiket a korábbi módon és hasonló gyakorlattal rendszeresen küldjék meg.⁴⁷

44 Lukács Ágnes: Az 1831–32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. *Orvostörténeti közlemények*. 12. évf. 40. sz. 75..

45 Gergely András: A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása (1830–1840). In: *Magyarország története 1790–1848*. 5/2. kötet. Főszerkesztő: Mérei Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 674.

46 KTÁL, F.674, O.12, Od.zb. 280. 2–3.

47 Bugát Pál és Schedel Ferencz: *Orvosi Tár*. II. év, 6. kötet. Pest, 1832. 125.

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

A vesztegzár és az egészség fenntartását célzó intézkedések által az emberekre, árutermékekre, levelek megfüstölésére nézve mindent elkövettek a kolera kívülről történő betörésének megakadályozására. Különösen Erdélyben, Magyarországon, Morvaország és Szilézia Galíciához közel eső területén, egészségre ügyelő biztosságok létrehozását rendelték el. Ezek igazgatását a császár Bécsben egy központi udvari biztosságra bízta, melynek vezetője gróf Gyulai Ignác, az Udvari Haditanács elnöke és haditárnok, segítője gróf Reviczky Ádám, magyar királyi udvari főkancellár lett. A központi biztosságba az udvar minden fő tisztségviselői közül válogattak tagokat.⁴⁸

Egykorú leírások, illetve ezekre hivatkozó későbbi visszatekintések is szinte kivétel nélkül máramarosi sót szállító tutajosokat nevez meg, akik a betegséget az ország belső területei felé behozták. Gyakran még azt is hozzátesszük, hogy ezek rutén, máshol román tutajosok voltak.⁴⁹ Az első, hivatalosan kolerában meghalt beteget Magyarországon Ugocsa vármegyében regisztrálták. Bugát Pál a Máramarosszigetre Perényi Zsigmond királyi biztos mellé kinevezett medicus dirigens volt, aki 1831. június 13-án Tiszaújlakon egy bizonyos Rakovszki Constantin máramarosi tutajkormányos holttestét vizsgálta meg, és causa mortisként a cholera orientalist jelölte meg, azaz a halál okát a véleménye szerint a kolera betegség okozta. Ezt tekinthetjük a járvány magyarországi terjedése kiindulásának.⁵⁰ Az első halálos áldozatot követően jelentős nyomozás indult az ügyben, a tiszai hajósokat elfogták, és vesztegzár alá helyezték, kihallgatták őket, részletesen kikérdezték, merre jártak, és kikkel érintkeztek.⁵¹

A galíciai terület számos helységében ismét jelentkezett, és a főváros, Lemberg felé is elterjedt a kór. Az uralkodó Galíciában a járvány terjedése ellen egy egészségre ügyelő bizottságot nevezett ki, mely a kormányzék és a katonai parancsnokság feladatát egyesítve Stutterheim kapitány vezetése alatt működött, az egészség megőrzésére teljes jogkörrel bíró intézkedéseket hozhattak. A járvány oly mértékben felerősödött Galícia területén, hogy 1831. június 28-án már több, mint 18 ezer megbetegedést, ebből pedig közel 7 ezer kolerában elhunytat jelentettek. 1831. július 8-ra a betegség rohamosan terjedt, ekkor már közel 37 ezer beteg és több mint 13 ezer halálos áldozata volt. A védekezést ekkor még nagyobb

48 *Hazai s Külföldi Tudósítások*. (1831. június 11.), 47. szám.

49 Tilkovszky Lóránt: Az első magyarországi kolerajárvány. *Természettudományi Közlöny*, 1957. 1. (88.) évfolyam), 7. szám. 321.

50 Rigler Gusztáv: A koleráról. *Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából*, 39. évf., 36. köt., 4. füzet, 1914. 255–256.

51 KTÁL, F.60, O.2, Od.zb. 549. 4.

DANCS GYÖRGY

intenzitással indították újra. 1831. július 12-én az egész ország területét körzetekre osztották és élükre királyi biztosokat küldtek ki. A 1831. július 12-én a Helytartótanács által kinevezett királyi biztosok, azoknak körzetei és központjai a következők voltak:

1. Zichy Ferenc

Körzete: Pozsony, Nyitra vármegye. Központ: Pozsony, Nagyszombat, Bazin (Bösing, Pezinok), Szentgyörgy (Sankt Georgen, Svätý Jur), Szokolca (Skalitz, Skalica), Modor (Modern, Modra);

2. Pongrácz József

Körzete: Trencsén, Árva, Liptó, Turóc vármegye. Központ: Trencsén;

3. Révay János

Körzete: Bars, Hont, Zólyom vármegye, Központ: Körmöcbánya, Újbánya (Königsberg, Nová Baňa), Bakabánya (Pukantz, Pukanec), Bélabánya (Düllen, Banská Belá), Breznóbánya (Bries, Brezno), Korpona (Karpfen, Krupina), Libetbánya (Libethen, Ľubietová, Besztercebánya, Zólyom);

4. Szentkirályi László

Körzete: Pest, Nógrád vármegye. Kerület: Jászság, Kiskunság;

5. Győry Ferenc

Körzete: Bács vármegye. Központ: Szabadka, Újvidék, Zombor;

6. Zichy Ferenc

Körzete: Moson, Győr, Komárom vármegye. Központ: Győr, Komárom;

7. Ürményi Maximilián

Körzete: Esztergom, Fejér, Veszprém vármegye. Központ: Esztergom, Székesfehérvár;

8. Bezerédy György

Körzete: Sopron, Vas, Zala vármegye. Központ: Sopron, Kismarton (Eisenstadt), Ruszt (Rust), Kőszeg, Szombathely;

9. Somsich Pongrácz

Körzete: Tolna, Baranya, Somogy vármegye. Központ: Pécs;

10. Szegedy Ferenc

Körzete: Verőce, Szerém, Pozsega vármegye. Központ: Eszék, Pozsega;

11. Bedekovich Lajos

Körzete: Kőrös, Varasd, Zágráb vármegye. Központ: Kőrös (Kreutz, Križevci), Kapronca (Kopreinitz, Koprivnica), Varasd, Zágráb, Károlyváros (Karlstadt, Karlovac);

AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KEZDETI SIKEREI

12. Vay Mihály

Körzete: Borsod, Heves, Gömör vármegye. Központ: nincs megnevezve;

13. Eötvös Ignác

Körzete: Abaúj, Torna vármegye. Központ: Kassa;

14. Majláth Antal

Körzete: Szepes, Sáros, Zemplén vármegye. Központ: Késmárk, Lőcse, Bártfa, Kiszzeben (Zeben, Sabinov), Eperjes;

15. Szerencsy István

Körzete: Ung, Bereg vármegye. Központ: nincs megnevezve;

16. Perényi Zsigmond

Körzete: Máramaros, Ugocsa, Szatmár vármegye. Központ: Nagybánya, Szatmárnémeti;

17. Teleky József

Körzete: Szabolcs vármegye. Kerület: Nagykunság;

18. Lányi Imre

Körzete: Bihar, Békés vármegye. Központ: Debrecen;

19. Orczy Lőrinc

Körzete: Arad, Csanád, Csongrád vármegye. Központ: Szeged;

20. Gyürky Pál

Körzete: Temes, Torontál, Krassó vármegye. Központ: Temesvár.⁵²

A Habsburg Birodalom határán jelentkező kór és a magyarországi intézkedések szinte azonos időben megkezdődtek. 1830 novemberétől 1831 júniusáig Magyarország részéről elsősorban preventív intézkedésekről beszélhetünk, még akkor is, ha az utasításokban és rendeletekben rendre megfigyelhető a betegség megjelenése esetén szükséges cselekvési terv is. A Galícia felőli határ lezárása 1830 végén, az első járványügyi intézkedések, az első királyi biztosok galíciai határvidékére történő kiküldése jóval megelőzte a közvetlen fenyegetettség idejét. A betegség 1830 végétől 1831 júniusáig Magyarország területén gyakorlatilag nem jelentkezett. A világméretű járványok esetében rendre megfigyelhető, hogy a betegséggel szembeni védekezés sikeresebb, ha azt minél tovább az ország határain kívül tudják tartani. A védekezés kezdeti szakasza emiatt rendkívül eredményesnek minősíthető. Jogtalan az a kritika, amely a járvánnyal szembeni kései intézkedéseket rója fel az udvarnak, illetve a magyar kormányzatnak. A járvány azonban 1831 júniusában időben és területileg is nagyon gyors ütemben és távolságokban ütötte fel a fejét.

52 Linzbauer Xavér Ferenc: *Codex Sanitario Medicinalis Hungariae*. Tomus III. Sectio IV. Buda, 1861. 64-65.

DANCS GYÖRGY

A kór rohamosan terjedt, Szatmárban és Szabolcsban június 23-án, aztán Borsodban június 24-én, Zemplénben június 26-án, Sárosban június 28-án, Beregben július 1-jén, Ungban július 3-án regisztrálták az első hivatalos megbetegedést. Máramarosban, amelyet a járvány gócpontjának tekintettek Ugocsához képest csak négy héttel később, július 6-án jelentettek először koleragyanús esetet. A betegség első jelentkezési esetei, a járvány gyors ütemben történő terjedése nagy területi különbségekkel arra enged következtetni, hogy az 1831 júniusában kezdődött megbetegedési hullám idején az már az ország jelentős részén jelen lehetett. A határzár teljes feloldása és királyi biztosok visszahívása súlyos következményekkel járt. A Galíciában hirtelen újra felerősödő betegségi hullámra reagáló intézkedések nem hozták meg a korábban tapasztalt eredményességet a járvány Magyarországra történő bejutásának elkerülésében. Mindaddig, amíg a külső határvonalak működtek, nem történtek megbetegedések, viszont az ország belső területére bejutva már nem váltak be a fizikai kordonok és a betegek izolálása sem. Hiába zárták le azokat a területeket, ahol a betegség jelentkezett, újabb és újabb esetek bukkantak fel az ország szinte minden szegletén. Míg a védekezés első szakasza 1830 végétől 1831 májusáig az ország határain kívül tartotta a járványt, és nem történtek megbetegedések, addig 1831 júniusától jelentkező megbetegedések és a rohamos terjedés szinte teljes összeomláshoz vezettek.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bebes Árpád, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Dancs György, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debreczeni Márk, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Csízay Katalin, tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Intézet

Forisek Péter, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet

Fóris Ákos, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelmi Intézet

Gyöngyössy Márton, habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelmi Intézet

Kalló Olga Borbála, egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet

Kapi Péter, egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet

Takács Levente, tanszékvezető, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet